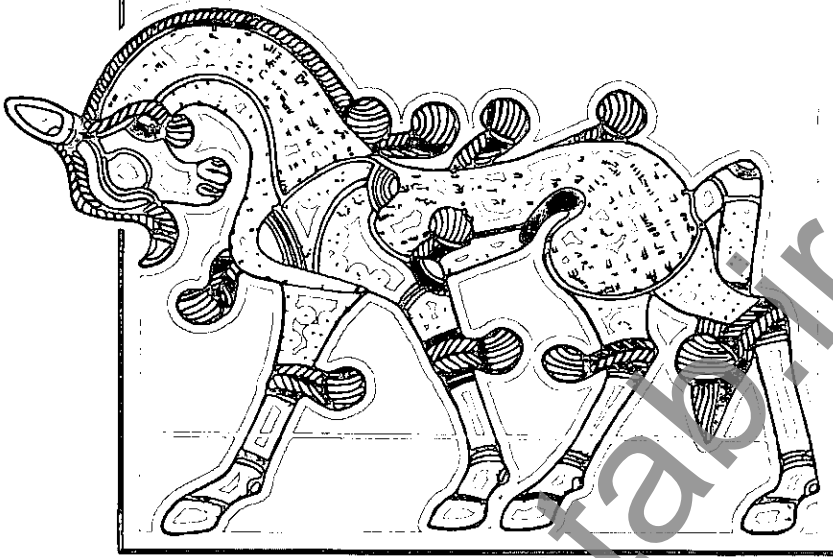
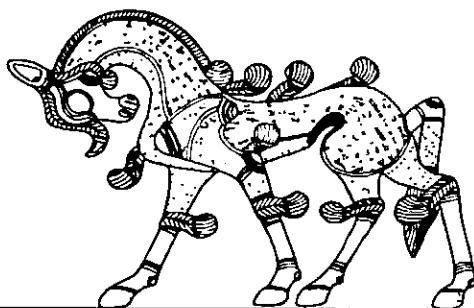

کسیلا در عصر آہن

محمد رضا خلعتبری

نشر گوی

سرشناسنامه:	خلعتبری، محمد رضا، ۱۳۲۹
عنوان و نام پدیدآورنده:	گیلان در عصر آهن، محمد رضا خلعتبری
مشخصات نشر:	تهران، گوی، ۱۳۹۲
مشخصات ظاهری:	رجلی، ۳۶۸ ص، مصور (بخش رنگی)، جدول، نمودار
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۵۶۳۷-۳۵-۹
موضوع:	عصر آهن--ایران--گیلان
رده بندی ککریه:	۱۳۹۲ ۸ خ ۸ الف/۳۲/۸۷ GN
رده بندی دهایی:	۹۳۰/۱۶۹۵۵۲۳
شماره کتابخانه ملی:	۲۳۰۲۰۹۲

گیلان در عصر آهن

محمد رضا خلعتبری

مدیر پروژه / رضا امینی

ویراستار / فرامرز طالبی

ناشر / گوی

طراح گرافیک / مرتضی حق محمدی

چاپ و صحافی / فارابی

لیتوگرافی / نقش آور

ناظر چاپ / سید جلال امینی ضیابری

نوبت چاپ / اول ۱۳۹۲

تیراژ / ۱۰۰۰ نسخه

قیمت / ۸۰۰۰۰ تومان

شابک / ۹۷۸-۶۰۰-۵۶۳۷-۳۵-۹

■ حق چاپ و نشر انحصاراً محفوظ است ■

مرکز پخش:

تهران، خیابان استاد نجات الهی جنوبی، کوچه سلمان پاک، پلاک ۱، واحد ۱

تلفن: ۰۲۱-۸۸۹۱۴۵۳۱ - ۰۲۱-۹۱۲۱۷۶۳۰۱۲

فهرست

۹.....	سخن ناشر.....
۱۳.....	پیشگفتار.....
۱۹.....	سابقه تاریخی.....
۳۱.....	سابقه بررسی های باستان شناسی در استان گیلان.....
۴۵.....	تحلیلی بر پراکندگی محوطه های گورستانی و استقرار در گیلان.....
۷۳.....	کاوش های باستان شناسی.....
۷۴.....	تماجان.....
۷۵.....	امام.....
۷۶.....	مارلیک (چراغعلی تپه).....
۷۹.....	گورستان نصفی.....
۸۰.....	جوبن.....
۸۳.....	دوگامیان.....
۸۴.....	کلوزر.....
۸۷.....	شمام.....
۸۹.....	قلعه کوتی کوه پس.....
۹۰.....	نوروز محله.....
۹۱.....	لاسلوکان.....
۹۲.....	خرمروند.....
۹۳.....	حسنی محله.....
۹۴.....	سیاهدره.....
۹۵.....	لیلی جان.....
۹۶.....	ناوه.....
۹۷.....	قلعه کوتی کومنی.....
۹۸.....	میارکشه روستای کومنی.....
۹۹.....	لسبو.....
۱۰۰.....	حلیمه جان.....

۱۰۲	شهران
۱۰۵	جمشیدآباد
۱۰۷	وسکه
۱۰۹	میانرود
۱۱۱	اسب‌سرا
۱۱۳	مریان
۱۱۵	تندوین
۱۱۶	تول گیلان
۱۱۹	کورامار
۱۲۰	هفت دغنان
۱۲۱	قله صلصال (قلعه لیسار)
۱۲۵	گمانه‌زنی و کاوش‌های اضطراری
۱۲۷	آق اولر
۱۲۷	واجالیک
۱۲۸	خواجه داود کپرو
۱۲۸	قالا
۱۲۸	جیر جیر «شیر شیر»
۱۲۹	تالش کپرو «تاش کپرو»
۱۲۹	غیاث‌آباد
۱۳۰	بنه زمین
۱۳۱	شیرچاک
۱۳۲	سیاهکوه
۱۳۲	پیلا قلعه
۱۳۴	زینب بیجار
۱۳۵	جازم کول
۱۳۶	لشکستان
۱۳۸	زرگر چشمه
۱۳۸	شاه‌جان
۱۳۹	سنجددره
۱۴۰	سییون
۱۴۱	محوطه باستانی بلغور
۱۴۱	اسپیت مزگت
۱۴۴	کهنه ماسوله
۱۴۴	تپه کندلات
۱۴۵	گردنه سر بویه
۱۵۱	حفاری‌های تجار تی
۱۵۳	سیدجیران
۱۵۴	رشی
۱۵۷	تپه کلشی

۱۵۸	کوله مرز
۱۵۹	استلخ جان
۱۶۲	داماش و خرسه چاک روستای سه پستانک
۱۶۲	کرفس چاک و خرسه چاک
۱۶۳	سندس
۱۶۴	دیما جانکش
۱۶۴	شوک «اشکور سفلی»
۱۶۷	معماری در عصر آهن
۱۸۱	کتیبه های یکشوفه در استان گیلان
۱۸۹	گونه های قبور و ویژگی های تدفین
۱۹۱	الف/ قبور خمره ای ساده
۱۹۱	ب/ قبور پشته سنگی
۱۹۱	ج/ قبور چهار چیه سنگی
۱۹۲	د/ قبور خمره ای
۱۹۲	هـ/ قبور کلان سنگی «مگالیتیکی»
۱۹۳	و/ قبور دخمه ای «زاغه ای»
۱۹۳	ز/ قبور تومولوس
۱۹۴	مارلیک
۱۹۵	کلوزر
۱۹۶	جوبن
۱۹۷	تماجان
۱۹۷	نصفی
۱۹۸	دوگامیان
۱۹۸	شمام
۱۹۹	قلعه کوتی کوه پس
۱۹۹	نوروز محله، خرم رود، لاسلوکان
۱۹۹	حلیمه جان
۲۰۰	گورستان شهران
۲۰۰	جمشیدآباد
۲۰۱	اسب سرا
۲۰۱	مریان
۲۰۲	تندوین
۲۰۳	تول گیلان
۲۰۴	کورامار
۲۰۹	مهرهای استوانه ای و استامپی «مسطح»
۲۱۹	سابقه استقرار انسان در گیلان
۲۳۳	مشکلات اساسی بر سر راه گاه نگاری آثار گیلان
۲۴۳	گیلان در عصر آهن
۲۸۳	طرح ها و تصاویر
۳۲۰	کتاب شناسی

سخن ناشر

از روزی که جوزفا بارباروی ایتالیایی که به عنوان سفیر دولت واتیکان دربار سلطان حسن آق قویونلو به سر می‌برد، بیش از ۵ سده سپری شده است. او که ضمن مأموریت سیاسی خود، توانست تا از برخی تپه‌ها و یادمان‌های تاریخی کشورمان بازدید و از آن‌ها یادداشت‌هایی تهیه نماید، پس از اتمام مأموریت و بازگشت به کشورش به چاپ مقاله‌هایی در زمینه‌ی فرهنگ و تمدن درخشان ایران زمین در مجله‌های مختلف اروپایی پرداخت و این خود سبب شد تا توجه‌ی برخی از کشورهای اروپایی به سوی کشورمان جلب و هر یک برای نیل به اهداف سیاسی خود نزدیکی به دربار ایران را سرلوحه‌ی کار خود قرار دهند.

لوفتوس انگلیسی از نخستین کسانی بود که اولین کلنگ باستان‌شناسی را در محوطه‌ی شوش باستان به زمین زد و نتایج این پژوهش میدانی را نیز در سال ۱۲۷۳ ه. ق. در کتابی با عنوان «سفرها و تحقیقات در کلد و شوش» منتشر کرد. انتشار کتاب وی بیش از دیگر کشورها، توجه‌ی فرانسویان را به کشورمان جلب و این خود مقدمه‌ای شد تا در سال ۱۳۱۸ ه. ق. قرارداد غیر منصفانه‌ای بین دولت ایران و فرانسه امضاء شود که به موجب این قرارداد انجام هرگونه بررسی، کاوش، تحقیق، کشف اشیاء عتیقه در سراسر کشور ایران به مدت شصت سال به انحصار دولت فرانسه درآمد و در اجرای آن ژاک دمرگان عامل سیاست کشورش عازم ایران شد. او اولین کارهای پژوهشی خود را در استان خوزستان و محوطه‌ی شوش باستان متمرکز کرد. وی که نزدیک به دو دهه در این محوطه‌ی باستانی به کارهای پژوهشی اشتغال داشت، موفق به کشف آثار بی‌بدیلی از فرهنگ و هنر فرزندان این سرزمین گردید که با کمال تأسف بسیاری از آن‌ها به طرق مختلف به کشور فرانسه و موزه‌ی لوور راه پیدا کرد.

دیرگان در ادامه کارهای پژوهشی در استان خوزستان در فاصله‌ی سال‌های ۸۴-۱۲۸۳ م. ش به قصد انجام مطالعات علمی عازم استان گیلان شد و در منطقه‌ی تالش ایران و روسیه تزاری آن روز به کاوش محوطه‌های باستانی آن پرداخت. که در مجموع به آثاری از عصر پایانی مفرغ متأخر تا آغازین سده‌های هزاره‌ی اول قبل از میلاد دست یافت و این خود سبب شد تا توجه بسیاری از باستان‌شناسان که تا آن زمان سرزمین گیلان را به دلیل شرایط خاص اقلیمی و طبیعی، فاقد هر گونه استقرار در دوران باستان می‌دانستند به این منطقه جلب شود. کاوش گورستان باستانی امام و ثماجن در سال ۱۳۳۴ شمسی به سرپرستی دکتر حبیب‌اله صمدی و انجام کار بررسی و شناسایی و گمانه‌زنی در محوطه‌های باستانی شرق گیلان که به منظور تدوین اطلس باستان‌شناسی کشور در سال ۱۳۴۰ شمسی به سرپرستی شادروان دکتر محسن مقدم صورت گرفت، به کشف آثار ارزشمندی از عصر آهن منتهی شد. کشف آثار تاریخی یاد شده خط‌بطلان بر فرضیه‌ها و نظراتی کشید که تا آن زمان در ارتباط با سابقه‌ی استقرار انسان در این استان مطرح شده بود. اگرچه بررسی‌های باستان‌شناسی در گیلان شرقی نتایج قابل قبولی در ارتباط با تدوین اطلس باستان‌شناسی کشور ارائه نداد، اما خود سبب شد تا مقدمات کاوش گورستان مارلیک در دره‌ی سفیدرود که بدون شک یکی از محوطه‌های گورستانی کلیدی عصر آهن گیلان به شمار می‌رود - فراهم شود. کاوش این گورستان و آثار بی‌بدیلی که از آن تحصیل گردید، سبب شد تا کاوش‌ها و مطالعات باستان‌شناسی استان گیلان وارد مرحله‌ی نوینی شود. به طوری که مطالعات باستان‌شناسی استان از آن زمان تاکنون بدون وقفه ادامه و آثار ارزشمندی کشف گردید که بسیاری از آن‌ها امروزه زینت بخش موزه‌های کشور است.

اگر چه کاوش گورستان باستانی مارلیک و آثار بی‌بدیلی که از آن به دست آمد نشان داد که در طلیعه‌ی عصر آهن و آغازین سده‌های هزاره‌ی اول قبل از میلاد تمدن درخشانی در قالب امارت‌نشین‌های متعدد در جای‌جای سرزمین گیلان شکل گرفته بود اما خود سبب گردید تا تمامی پژوهش‌های میدانی به دلایلی در حوزه‌ی رودبار و به ویژه دو سوی سفیدرود، متمرکز شود و دو دیگر این که کاوش‌های غیرمجاز به منظور تحصیل مواد فرهنگی درون قبور باستانی، شتاب بیش‌تری به خود بگیرد، به جرأت می‌توان گفت تعداد آثار حاصل از کاوش‌های غیرمجاز که به بازارهای مکاره‌ی، داخلی و خارجی با نام آثار املش و یا گیلان راه یافت، به مراتب بیش از آثاری بوده است که از کاوش‌های علمی به دست آمد. در نتیجه‌ی راه یافتن اشیای بدون هویت فرهنگی در مجموعه‌ی آثاری با نام گیلان، سبب شد تا برای شینی واحد، تاریخ‌های گوناگون ارایه و گاه‌نگاری آثار گیلان را با مشکلات فراوانی روبرو کند. از این رو تدوین کتابی که بتواند با مطالعات تحلیلی خود آثار گیلان را در چهارچوب منطقی قرار دهد، ضرورتی تمام‌یافت. تدوین چنین اثر گران‌سنگی بی‌هیچ شائبه‌ای، نیازمند تخصص در دوره‌ی تاریخی مورد بحث و کارهای میدانی گسترده را داشت. اداره‌ی کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان با در نظر گرفتن همگی جهات، تألیف چنین اثری را که بدون شک کتابی مرجع در باستان‌شناسی استان خواهد بود، را به جناب آقای محمدرضا خلعتبری عضو هیئت علمی پژوهشگاه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری که سال‌ها کارهای پژوهشی و مطالعات باستان‌شناسی

استان گیلان را از حوزه‌ی ستادی سازمان هدایت کرده، پیشنهاد نموده است که موضوع کتاب به عنوان کتابی مرجع در باستان‌شناسی عصر آهن استان و صلاحیت علمی مؤلف کتاب بعنوان صاحب نظرترین و شایسته‌ترین فرد نیز از سوی پژوهشگاه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، مورد تأیید قرار گرفته است.

کتابی را که فرا روی خود دارید، در بردارنده‌ی اطلاعاتی است از کارهای پژوهشی باستان شناختی استان گیلان که تاکنون کوچک‌ترین آگاهی و دانشی از این کارها در دست نبوده است. مؤلف محترم کتاب با امکان دسترسی به پرونده‌های راکد پژوهشی مربوط به استان گیلان و کارهای پژوهشی خود در این استان که تماماً مربوط به عصر آهن است و هم چنین مطالعات کتابخانه‌ای گسترده، اثری را به زیور طبع آراستند که بدون شک به عنوان کتابی مرجع در باستان‌شناسی استان خواهد بود.

اداره‌ی کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان، افتخار آن را دارد تا علی‌رغم انجام امور روزانه اداری و دیگر وظایف حیطة مسئولیت خود، در زمینه‌ی چاپ و انتشار نتایج مطالعات پژوهشی و میدانی انجام شده در سطح استان نیز فعالیت چشم‌گیری داشته باشد. در همین ارتباط، ضمن چاپ و انتشار مجلد از کارهای پژوهشی مؤلف گران‌قدر، اکنون نیز توفیق رفیق راه‌مان بوده است تا نسبت به چاپ جلد هفتم از آثار ایشان نیز اقدام و برگ زرینی دیگر بر افتخارات انتشاراتی خود بیفزاییم.

فرصت را مغتنم دانسته، از تمامی بزرگواریانی که دست حمایت‌شان را هیچ‌گاه در پیش برد اهداف عالی‌ه‌ی، این اداره‌ی کل برنداشته و ما را در راه وظایف خطیر و حساسی که براساس جایگاه سازمانی خود برعهده داریم، یاری داده‌اند، نهایت تشکر و قدردانی نمایم. نخست بر خود وظیفه می‌دانم مراتب امتنان و سپاس بیکران خود را نثار جنابه آقای محمدعلی نجفی، معاون محترم رئیس‌جمهور و ریاست سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری نمایم که هیچ‌گاه دست حمایت‌شان را در جهت پیش برد اهداف و وظایف این اداره‌ی کل برنداشته و همواره مشوق ما در انجام امور مربوط به پژوهش‌هایی بوده‌اند که بی‌هیچ گفت‌وگو، در بالا بردن سطح دانش عمومی دارای نقش اساسی می‌باشند. جناب آقای علی‌اکبر نجفی استاندار محترم گیلان همواره یاور این اداره‌ی کل در پیشبرد اهداف عالی‌ه‌ی فرهنگی به ویژه برنامه‌های پژوهشی بوده‌اند که امتنان ویژه از ایشان را بر خود لازم می‌دانم.

بی‌تردید در ترغیب نشر چنین آثار فاخری نمی‌توان نقش بی‌بدیل عالم و دانشمند بزرگواری چون حضرت آیت ا... زین‌العابدین قربانی نماینده‌ی محترم ولی فقیه در استان گیلان و امام جمعه رشت را نادیده گرفت، چراکه دغدغه ایشان در خصوص مطالعات حوزه تمدن و فرهنگ استان گیلان همواره مورد تاکید بوده. نگارش و نشر آثار تالیفی در زمینه تاریخ، فرهنگ، ادب و هر آنچه از پیشینه‌ی درخشان این سامان بر می‌خیزد، همواره از حمایت آن مقام عالی برخوردار بوده و هست. جناب آقای اصغریان معاون برنامه‌ریزی استانداری گیلان و سرکار خانم تنهائی رئیس گروه بودجه امور اجتماعی معاونت برنامه‌ریزی استانداری گیلان، مساعدت‌های لازم را در جهت تأمین اعتبارات این اداره‌ی کل، به ویژه برنامه‌های پژوهشی داشته‌اند که جا دارد به پاس این همه

محبت و همکاری صمیمانه سیاستگذار آنان باشم. لازم به یادآوری است که ضرورت تدوین چنین اثری از زمان جناب آقای عزیزی مدیر پیشین این اداره‌ی کل احساس گردید. لذا مقدمات تالیف آن از زمان ایشان آغاز و در زمان مدیریت این جانب شتاب بیشتری به خود گرفت. توفیق رفیق راه‌مان بود تا با برطرف کردن موانع کار زمینه‌ی چاپ آن را نیز فراهم نماییم. لذا از همه‌ی همکاری‌ها و مساعدت‌های ایشان در این زمینه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

همکاران اداره‌ی کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری گیلان نیز هریک بنا به وظایفی که برعهده دارند، همکاری‌های صمیمانه‌ای با مؤلف محترم کتاب حاضر داشته‌اند که از یکایک این عزیزان تشکر و قدردانی می‌شود.

این کتاب دربردارنده‌ی اطلاعات گران‌سنگی از کارهای پژوهشی استان، و گاه‌نگاری عصر آهن گیلان است که پس از دو سال کار مطالعاتی و کتابخانه‌ای و تلاش‌های مجدانه جناب آقای خلعتبری عضو محترم هیأت علمی پژوهشگاه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به زیور طبع آراسته شده است.

لذا بر خود وظیفه می‌دانم مراتب تشکر و قدردانی خود را به پاس خدمات فرهنگی ارزنده‌ی ایشان به فرهنگ و تمدن گیلان زمین و این کتاب مرجع در باستان‌شناسی استان، نثار نام برده نمایم. برای ایشان آرزوی سعادت و سلامت دارم.

رضا علیزاده

سرپرست اداره کل میراث فرهنگی،
صنایع دستی و گردشگری گیلان

پیشگفتار

نخستین نیاکان ما حدود یک میلیون سال قبل با دو پای خود بر روی زمین به حرکت درآمدند علی‌رغم این دوره‌ی طولانی، از سیر تاریخ تمدن بشری هنوز آگاهی و دانشمان از گذشته‌های انسان بسیار اندک است. زیرا دوره‌ی پارینه‌سنگی «پالئولیتیک» که از آن آغاز تا شانزده هزار سال قبل ادامه می‌یابد، از تاریک‌ترین ادوار تاریخ تمدن بشری به شمار می‌رود. دوره‌ای که سایه‌ی جهل و بی‌خبری بر حیات آدمی سایه افکنده و انسان نیز همانند دیگر موجودات، تنها با شکار و جمع‌آوری دانه‌ی گیاهان خودرو، خود را از بند گرسنگی رهانیده و بیش از این، که خود حاصل‌غریزه و مشترک با دیگر موجودات است تفکر و اندیشه‌ای بر حیات او حاکم نبوده است. دوره‌ی طولانی که انسان بی‌دفاع کاملاً در اختیار طبیعت بوده و هیچ نقشی بر سرنوشت خود نداشته است. ترس از گرسنگی، فرارسیدن شب، حمله حیوانات وحشی، سرمای جانکاه و... او را به درون غارها کشانده و وحشت سیاهی شب را به امید برآمدن خورشیدی دیگر به پایان برده است.

اما انسان ذیشعور که بیش از هزاران سال از حیات خود را بدین طریق سپری نمود بر خلاف دیگر موجودات، به فراست دریافت که برای ادامه‌ی حیات خود راهی جز غلبه بر طبیعت ندارد. از این رو از سنگ یعنی فراوان‌ترین ماده‌ی سختی که در پیرامون خود داشت، اولین ابزار کاربردی را ساخت و با فرا رسیدن دوره‌ی نوسنگی «نئولیتیک» که مصادف بود با پایان دوره‌ی یخبندان، انسان محبوس در درون غارها روانه‌ی دشت‌های پیرامون گشته که ره‌آورد آن در مرحله آغازین تشکیل اولین جماعات و دهکده‌های کوچک، ساخت ابزار سنگی صیقلی و اهلی کردن حیواناتی

چون سگ، بز و گوسفند و در مرحله‌ی پسین کشف راز کشاورزی و تولید سفال بوده است. روزی که انسان به راز کشت دانه‌ی گیاهان و رویش و بیار نشستن آن پی برد، بزرگ‌ترین تحولات تاریخ تمدن بشری به وقوع پیوست، تحولی که دهست‌آورده‌های گران‌سنگ انسان در قرون ۱۹ و ۲۰ میلادی که همانا تسخیر فضا، دنیای الکترونیک و... است در برابر عظمت آن کوچک می‌نماید و شاید به همین دلیل اساسی است که دانشمندانی چون گوردن چایلد از آن به «انقلابی نوسنگی» یاد می‌کند و چنین نیز بود.

زیرا یک جانشینی و کشاورزی «کشت گندم و جو» در کرت‌های کوچک سبب شد تا انسان مصرف‌کننده، خود به تولیدکننده‌ی مواد غذایی بدل شود. شکل‌گیری دهکده‌های محقر، کشاورزی در کرت‌های کوچک، اضافه تولید مواد غذایی، اهلی کردن حیوانات وحشی، تولید سفال در عصر نوسنگی آغازگر پیشرفت‌های شگرفی شد که کاروان تمدن بشری را به شناخت فلز و تولید مصنوعات از آن، هدایت نمود.

اولین فلزی که بشر شناخت و از آن بهره گرفت، مس بود. زیرا رگه‌های آن به طور خالص در طبیعت یافت می‌شود. نخستین مصنوعات ساخته شده از آن، به روش چکش‌کاری بر روی مس سرد و در مرحله پسین، از نیمه‌ی دوم هزاره‌ی پنجم قبل از میلاد با به کارگیری کوره‌های ابتدایی، با توجه به پایین بودن نقطه‌ی ذوب مس، آن را ذوب و با استفاده از قالب‌های گلی و شنی و نهایتاً سفالی اولین مصنوعات فلزی را به شیوه‌ی قالب‌گیری ساخت.

کشف راز ذوب فلزات، پیشرفت سریع انسان به دنیای تکنولوژی را فراهم ساخت و این امکان را به وجود آورد تا زمینه‌ی ساخت فلزهای آلیاژی هم فراهم شود. اولین فلز آلیاژی که ساخته شد، مفرغ بود. زیرا سنگ مس دارای ناخالصی‌هایی بوده و بعضاً همراه با فلزاتی که از نقطه‌ی ذوب پایینی برخوردار بودند چون قلع، به داخل کوره ریخته می‌شد. لذا از ترکیب آن‌ها فلزی به دست آمد که هم چون مس و طلا از درخشندگی و استحکام برخوردار بوده و این امکان را فراهم می‌آورد تا بسیاری از ابزار و ادوات مورد نیاز با آن ساخته شود. عصر مفرغ که از سه هزار سال قبل از میلاد آغاز شده بود تا آغاز عصر آهن ادامه می‌یابد، دوره‌ای که مقارن با شکل‌گیری اولین شهرها به مفهوم خاص آن و پیدایش خط و کتابت است و به همین دلیل این دوره به آغاز شهرنشینی و یا آغاز ادبیات نیز خوانده می‌شود. آنچه بدان پرداختیم بدان مفهوم نیست که تمامی کشورهای یک منطقه و حتی تمامی نقاط یک کشور یک‌باره وارد این مرحله شده باشند، در این رهگذر کشورمان نیز از این قانون مستثنی نبوده است، زیرا در ایامی که سرزمین‌های پست و هموار جنوب و جنوب غربی آن در اواخر هزاره‌ی چهارم و آغازین سده‌های هزاره‌ی سوم پیش از میلاد، وارد مرحله‌ی آغاز ادبیات شده بود، در حوزه‌ی فلات و قسمت‌های شمالی ایران، هنوز کوچک‌ترین اثری از آغاز ادبیات وجود نداشت براساس نتایج کشفیات باستان‌شناسی و مطالعاتی، سرزمین‌های شمالی کشورمان از حدود اوایل هزاره‌ی اول قبل از میلاد وارد دوران آغاز تاریخی و در اواسط این هزاره به دوران تاریخی دست یافت. هرچند که کشف کتیبه میخی در محوطه‌ی باستانی تول گیلان «به سرپرستی نگارنده» پرسش‌های اساسی را در این زمینه مطرح می‌نماید. بی‌هیچ تردید نیمه‌ی دوم هزاره‌ی دوم قبل از میلاد و یا به اعتباری عصر پایانی مفرغ متأخر و آغاز عصر آهن در تاریخ تمدن

سرزمین‌های شمالی سلسله جبال البرز به عنوان نقطه‌ی عطفی تلقی می‌شود. دوره‌ای که این سرزمین یک‌باره وارد مرحله‌ی عظیمی از ثروت، تکنولوژی و امارت‌نشین‌های متعدد شد که سیر مراحل تکاملی آن پیش از این آغاز به هیچ وجه شناخته شده نیست.

علیرغم این که از آغازین مراحل کاوش‌های باستان‌شناسی استان گیلان بیش از پنج دهه سپری شده، اما به دلایلی هنوز، دانسته‌های ما از فرهنگ و تمدن منطقه بسیار اندک است. چرا که تمامی کاوش‌های باستان‌شناسی انجام شده در سطح استان در محوطه‌های گورستانی آن متمرکز بوده، و تمامی آگاهی و دانشمان از ساختارهای فرهنگی منطقه منوط به آثار به دست آمده از درون قبور و تعبیر و تفسیری است که بر روی آن‌ها صورت گرفته است و هنوز توفیق آن حاصل نشده تا یک محوطه‌ی استقرار زیر پوشش مطالعات باستان‌شناسی قرار گیرد. در نتیجه در باستان‌شناسی استان ما با انبوهی از اشیای باستانی مواجه هستیم که تماماً از کاوش قبور تحصیل گردیده و مهم‌تر از آن این که صرف‌نظر از کارهای پژوهشی استان پس از انقلاب اسلامی و کارهای میدانی دیگر نگرهان در گورستان باستانی مارلیک و کار پژوهشی ژاپنی‌ها در دیلمان هیچ یک دارای گزارشی علمی نمی‌باشند. با این منظره چنانچه حجم آثاری که از کاوش‌های غیرمجاز گورستان‌های استان تحصیل و روانه بازارهای مکاره شده را بدان بیافزاییم به روشنی درخواهیم یافت که گاه‌نگاری آثار فرهنگی موجود این استان با مشکلات فراوانی روبه‌رو است به طوری که برای شیئی واحد، تاریخ‌های گوناگونی ارائه می‌شود و به همین جهت در چهارچوب قرار دادن آثار گیلان از زمان نخستین کارهای پژوهشی آن احساس می‌گردید، لیکن این توفیق به دلایلی که در فوق بدان پرداختیم در گذشته صورت عملی بخود نگرفت، اما خوشبختانه پس از انقلاب اسلامی ایران با کارهای پژوهشی هدفمندی که در حوزه‌ی رودبار و در محوطه‌هایی چون شهران، کلورز، جوبن و در حوزه‌ی نالس و محوطه‌های باستانی مریان، وسکه، میان رود و به ویژه تول گیلان به سرپرستی راقم این سطور صورت عملی به خود گرفت، زمینه‌ی آن امکان پذیر شد تا با تلفیق نتایج آن با آثار منتشر شده درباره برخی از محوطه‌های باستانی چون مارلیک، قلعه کوتی، لاسلوکان که پیش از انقلاب اسلامی مورد کاوش قرار گرفته بودند، نسبت به گاه‌نگاری آثار گیلان اقدام شود و این خود معیاری خواهد بود تا آثاری که از کاوش‌های غیرمجاز تحصیل شده نیز، در چهارچوب علمی و منطقی قرار گیرند.

بر اهل نظر پوشیده نیست انجام چنین کاری با اطلاعات موجود، و وضعی که از عدم انتشار نتایج کاوش‌های باستان‌شناسی پیش از انقلاب برجای مانده، با مشکلات اساسی روبرو خواهد بود. لیکن ضرورت انجام چنین کار پایه‌ای و اساسی در باستان‌شناسی استان، خطاها و لغزش‌های احتمالی در پیش گفته را به کنار زده و به روشن نمودن وضعیت تمدنی این دوره‌ی هزارساله «۵۰۰-۱۵۰۰ قبل از میلاد» که با شکل‌گیری بزرگ‌ترین امپراتوری جهان یعنی دولت هخامنشی پایان می‌گیرد، کمک به سزایی خواهد نمود.

نگارنده که از سال ۱۳۶۰ شمسی تا زمان تدوین این کتاب، سرپرستی کاوش‌های باستان‌شناسی استان گیلان را از حوزه‌ی ستادی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، به عهده داشتم، همواره بر این اندیشه بودم تا با تدوین کتابی با عنوان «گیلان در عصر آهن» وضعیت

تمدنی این سرزمین را در فاصله‌ی زمانی یاد شده به تصویر کشیده تا آثار موجود از کاوش‌های باستان‌شناسی و حفاری‌های غیرمجاز، در چهارچوبی منطقی قرار گرفته و معرفی نمایم. اگرچه مقدمات تدوین این کتاب در سال ۱۳۸۶ شمسی فراهم و بخشی از مطالعات کتابخانه‌ای آن انجام شده بود، لیکن به دلیل وجود مشکلات اداری، مدتی تدوین کتاب به عهده تعویق سپرده شد تا این که در زمان مدیریت آقای مهندس امید عزیزی به سمت مدیر اداره‌ی کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری گیلان، یک‌بار دیگر تدوین کتاب مطرح و با همکاری صمیمانه‌ی نامبرده، آماده‌سازی کتاب شتاب بیش‌تری به خود گرفت. به طوری که در مدت ده ماه کارهای مطالعاتی، و کتابخانه‌ای نیمه تمام آن پایان گرفت و زمینه‌ی تدوین نهایی کتاب فراهم آمد. ذکر این نکته اساسی را ضروری می‌داند، با وجود مشکلات اداری در تدوین کتاب حاضر، حمایت‌های بی‌دریغ بزرگواران و سرورانی در جهت پیش برد مراحل کار و تشویق این جانب برای ارایه‌ی آن بسیار مؤثر بوده است، که جا دارد مراتب سپاس و درود بی‌پایانم را نثار یک‌تایکان این عزیزان نمایم. نخست بر خود وظیفه می‌دانم طلب آموزش و علو درجات برای شادروان دکتر مسعود آذرنوش ریاست محترم وقت پژوهشکده باستان‌شناسی که مشوق اولیه این جانب برای تدوین کتاب حاضر بوده‌اند، نمایم که اگر راهنمایی‌های ارزنده ایشان نبود فکر و اندیشه‌ی تدوین کتابی با این مضمون که به تعبیر نامبرده کتابی مرجع در باستان‌شناسی استان خواهد بود صورت عملی به خود نمی‌گرفت. دوست و همکار گرامی آقای مهندس عزیزی مدیر کل پیشین میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان پس از آشنایی با ساختار تدوین کتاب و اهمیت آن در باستان‌شناسی استان گیلان، با دستورات مساعد و مؤثرشان، زمینه را برای تدوین کتاب فراهم کرده‌اند که جا دارد مراتب تشکر و قدردانی خود را نثار ایشان نمایم.

احساس وظیفه را بر خود واجب می‌دانم تا از همکار گرامی جناب آقای علیزاده مدیر کل فعلی میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری استان گیلان که با دستورات مساعد و مؤثرشان زمینه را برای چاپ کتاب حاضر فراهم کرده‌اند، نهایت تشکر و قدردانی نمایم. برای ایشان آرزوی سعادت و سربلندی دارم. در این جا مایل‌م از دوست و همکار گرامی جناب آقای فرامرز طالبی که دست نوشته‌های کتاب حاضر را خوانده و پیشنهادهای سودمندی نموده‌اند و با ویراستاری آن در روح بخشیدن به مطالب کتاب یاریم کرده‌اند، نهایت تشکر و قدردانی نمایم. بی‌شک روانی مطالب کتاب و رعایت نکات ادبی، مرهون زحمات ایشان می‌باشد.

ذکر این نکته را ضروری می‌دانم که شادروان محسن رسولف در تهیه تصاویر از محوطه‌های باستانی و برخی از آثار معرفی شده در این کتاب همواره یاری‌ام داده‌اند که جا دارد از زحمات ایشان قدردانی نمایم. این جوان خوش ذوق متأسفانه در سانحه هوایی دعوت حق را لبیک و یه دیدار دوست شتافت. برای این عزیز از دست رفته علو درجات و آمرزش الهی را آرزو مندم.

همکاران اداره‌ی کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان به ویژه آقایان مصطفی پورعلی، سرپرست وقت معاونت میراث فرهنگی، محمد سیف‌نژاد، ذیحساب، مرتضی صلح‌جوخواه، سرپرست معاونت توسعه و مدیریت، محمود مشیری، مسئول تدارکات و سعید پورنایب، حسابدار هریک بنا به وظایف اداری خود همکاری‌های صمیمانه‌ای با این جانب

داشته‌اند که جا دارد از این عزیزان تشکر و قدردانی ویژه‌ای داشته و برای همگی آرزوی سعادت و سلامت نمایم. تدوین و چاپ اثر مزبور به وسیله‌ی چاپ فارابی به مدیریت دوست ارزشمند جناب آقای رضا امینی و مساعدت‌های آقایان سیدجلال امینی و مرتضی حق‌محمدی در حداقل زمان ممکن صورت عملی به خود گرفت که جا دارد از همگی، مساعدت‌های ایشان تشکر ویژه داشته باشم.

در پایان علاقه‌مندم به این مطلب نیز اشاره داشته باشم که تدوین کتابی با این موضوع با توجه به ضعف اطلاعاتی که در باستان‌شناسی گیلان موجود است طبیعتاً نمی‌تواند به دور از خطا و لغزش‌های احتمالی باشد، لیکن اهتمام فراوانی صورت گرفت تا با بهره‌گیری از همه‌ی اطلاعات موجود و دانش شخصی که به مدت بیست و پنج سال کارهای پژوهشی این استان را هدایت و از نزدیک ویژگی‌های آثار مکشوفه‌ی مربوط به این دوره را لمس نموده‌ام، نسبت به ویژگی‌ها و اختصاصات آثار عصر آهن این سرزمین اطلاعات جامعی ارایه شود. با این توصیف از اساتید و پژوهش‌گران علم باستان‌شناسی انتظار می‌رود در صورت مشاهده‌ی خطاهای احتمالی، آن را به این جانب گوشزد تا در چاپ‌های بعدی نسبت به رفع آن اقدام شود.

محمدرضا خلعتبری ۱۳۹۱/۷/۱۱